TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITLIĞI VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜKLER:
TÜRKİYE'DE KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI ÖRNEĞİ

Aynur ÖZUĞURLU*, Cansu DAYAN**

Öz: Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşıt hareketlerin akademideki tezahürlerini, Türkiye'de kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının 30 yıllık tarihsel seyrine ve dönüşümüne odaklanarak ele almaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine karşıt hareketlerin, özellikle son 10 yılda dünya çapında artan politik hâkimiyeti kadınların ve LGBTİ+'ların tarihsel kazanımlarına, hak ve özgürlüklerine dönük geniş çaplı saldırılara yeni bir ivme kazandırmıştır. Akademik bir disiplin olarak kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları da bu saldırının başlıca hedefleri arasında yer almaktadır. Otoriter rejimlerin temel dayanağını oluşturan söz konusu hareketler muhafazakâr, aşırı-sağcı, ulusalcı partilerden tüm dinlere uzanan geniş bir politik yelpazeyi, heteronormatif cinsiyet kimliklerinin doğal ve kaçınılmaz olduğu iddiasında birleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet-karşıtlığı, bu nedenle, yalnızca feminizm düşmanlığı olmaktan öte, iki kutuplu cinsiyet hiyerarşisinin ve cinsiyetçi işbölümünün dinsel, ırkçı, homofobik referanslarla yeniden onanmasını temsil etmektedir. Bilimin 'gerçekte' ne olduğuna dair bir norm da vaaz eden bu saldırı, aynı zamanda, akademik özgürlüklerin yok sayılması ve üniversitelerin verili gerçekliğin koşulsuz olarak sorgulandığı ve eleştirildiği bir mekân olmaktan tamamen çıkartılması anlamına da gelmektedir.

Anahtar sözcükler: akademik feminizm, akademik özgürlük, toplumsal cinsiyet karşıtlığı, Türkiye

Anti-Genderism and Academic Freedoms: The Case of Women's and Gender Studies in Turkey

Abstract: *This study examines the manifestations of anti-gender movements in academia by focusing on the 30 years of historical development and the transformation of women and gender studies in Turkey. The increasing political dominance of anti-gender movements throughout the world, especially over the past decade, has brought a new impetus to the widespread attacks on the historical gains, rights and freedoms of women and LGBTI+. Women's and gender studies as an academic discipline are also among the main targets of this attack. Anti-genderism, which is the basis of authoritarian regimes combines a wide political spectrum ranging from conservative, far-right, nationalist parties to all religions in the argument that heteronormative gender identities are natural and inevitable. Anti-genderism, therefore, represents a re-affirmation of the binary gender hierarchy with religious, racist, homophobic references, rather than simply being hostility to feminism. This counter-attack imposing a norm of what science is 'really' also means the denial of academic freedom and the complete removal of universities from being a place where given reality is unconditionally questioned and criticized.*

Key words: *academic feminism, academic freedom, anti-gender agenda, Turkey*

Giriş

Kadın ve toplumsal cinsiyet (KTC) çalışmaları,[1] 1968'li yıllara damgasını vuran özgürlük hareketlerinin ve feminizmin estirdiği politik rüzgârla önce ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde akademik müfredatın bir parçası oldu, ardından, başka coğrafyalarda da benzer biçimde kadın hareketlerine yaslanarak dünyayı dolaştı. Nispeten geç kurumsallaşmış bir disiplin olmasına rağmen, hatırı sayılır bir mücadele geleneğine dayandığı için, hızla hem eleştirel bilginin hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı akademik ortamların yaratılmasında önemli bir alan hâline geldi.

Üniversite gibi köklü ataerkil kurumlara feminist gündemleri taşımak başından itibaren dirençle karşılaşmış olsa da KTC çalışmaları için neoliberalleşmenin egemen olmaya başladığı 1970'ler sonrasının dünya çapında bir dönüm noktasını temsil ettiği söylenebilir. Bu süreç, bir yandan, sermaye birikiminin küresel ölçekte toplumsal cinsiyet eşitsizliğini artıran koşullarına dayalı oldu ve ataerkil toplumsal dinamikleri yeniden güçlendirdi; bir yandan da üniversiteleri piyasanın ekonomik ve ideolojik ihtiyaçlarına tabi kılarak akademik feminizmin politik ve kurumsal temellerini önemli ölçüde

*Doç. Dr., Kocaeli Dayanışma Akademisi, Roger William University (ORCID No: 0000-0002-3151-611X)
**PhD., Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Sosyal Araştırma Yöntemleri AD. (ORCID No: 0000-0003-2242-2979)

Geliş Tarihi / Received : 14.08.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 19.10.2020

sarstı. 21. yüzyılın başından itibaren de aşırı-milliyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı ve dinci siyasal rejimlerle temsil edilen 'otoriter kapitalizmin' yükselişiyle sürdürüldü; nihayet süreç, özellikle son 10 yıldır başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğine karşıt hareketlerin (anti-gender movements) yaygınlık kazanmasıyla sonuçlandı. Muhafazakâr, aşırı-sağcı, ulusalcı partilerden tüm dini topluluklara uzanan geniş bir politik yelpazeyi temsil eden bu hareketler kürtaja, eşcinsel evliliğe ve eşcinsel çiftlerin evlat edinmesine, okullarda cinsel eğitim verilmesine, eğitim müfredatlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yer almasına, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkları önlemeye dönük yasal düzenlemelere ve uluslararası sözleşmelere karşı çıkmaktadır. Macaristan'da KTC çalışmalarının yasaklanmasına ve müfredattan toplumsal cinsiyet kavramının çıkartılmasına varan bu karşıtlığın Türkiye'deki yeni örneklerinden biri de 2015 yılında kabul edilen Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesinin "toplumsal değerlere uygun olmadığı" gerekçesiyle 2019'da yürürlükten kaldırılması olmuştur.

Bu çalışma, kapitalizmin geçmiş 40 yılda derinleştirdiği sömürü ve ataerkil tahakküm ilişkilerinden bağımsız düşünülemeyecek olan toplumsal cinsiyet karşıtlığının akademideki tezahürlerini, Türkiye'de KTC çalışmalarının tarihsel seyrine odaklanarak ele almaktadır. Söz konusu hareketler toplumsal cinsiyet kavramını, cinsiyetin doğuştan değil, toplumsal ve ideolojik olarak sonradan inşa edildiğini öngörmesi ve biyolojik özelliklerin politik ezilmişliğe dönüştürüldüğü yapısal ilişkileri sorgulaması nedeniyle 'yaradılışa, ulusal kimliğe ve toplumsal değerlere' aykırı kabul etmektedir. Toplumsal cinsiyet karşıtlığı bu nedenle yalnızca feminizm düşmanlığı olmaktan da öte, iki kutuplu cinsiyet hiyerarşisinin ve cinsiyetçi işbölümünün dinsel, ırkçı, homofobik referanslarla yeniden onanmasını temsil etmektedir. Nelerin 'normal, meşru ve bilimsel' kabul edilmesi gerektiğine dair bir norm da vaaz eden eşitlik karşıtı bu saldırı, aynı zamanda akademik özgürlüklerin yok sayılması ve üniversitelerin verili her türlü gerçekliğin koşulsuz olarak sorgulandığı mekânlar olmaktan tamamen çıkartılması anlamına da gelmektedir. Çalışma bu fikre dayalı olarak, ilk bölümde Türkiye'de KTC programlarının 30 yıllık tarihsel gelişimini kısaca ele almakta, ikinci bölümde ise toplumsal cinsiyet-karşıtlığının dünyada ve Türkiye'de akademik yaşamı nasıl değiştirdiğini tartışmaktadır.

Türkiye'de akademik feminizmin tarihsel seyrine kısa bir bakış

ABD ve Avrupa'da 2. dalga olarak da anılan 1968 kuşağı feminizminin en çarpıcı özelliği, görmezden gelinen ya da doğal kabul edildiği için sorgulamaya gerek duyulmayan özel alanın ev içi emekten cinselliğe, evlilikten şiddete uzanan bütün iktidar ilişkilerini politikleştirmek olmuştu. Bu tarihsel edim akademiye ilk olarak kadınların dışlanmış ya da ihmal edilmiş hayatlarını ve anlatılarını kaydetme çabası olarak girdi. Kadınların ezilmişlik deneyimlerini bilimsel araştırmaya layık görmek, erkek-merkezli bakış açısının evrensel olduğunu varsayan ampirik çalışmalar karşısında başlı başına devrimci bir adımdı ve yarattığı etki aynı ölçüde dönüştürücü oldu. Akademik feminizm, bu nedenle bir yandan, 'kadın çalışmaları', 'toplumsal cinsiyet çalışmaları' gibi tarihsel olarak yeni bir disiplin yarattı, bir yandan da başta sosyal bilimler olmak üzere, geleneksel disiplinlerin epistemolojik temellerine meydan okuyarak mevcut bilgi birikimini ve araştırma pratiklerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle sorgulayıp yeniden ele aldı.

Eleştirel feminist bilginin kendisini aynı zamanda bir toplumsal hareket olarak gerçekleştiriyor olması, KTC çalışmalarına da kayda değer bir tarihsel derinlik kazandırdı ve onları, diğer akademik alan çalışmalarıyla kıyaslanamayacak ölçüde kendi kürsü tarihlerinden çok daha eskiye uzanan bir bilgi birikimine ait kıldı. Bu ayırt edici özellik, geçmişi akademiden ziyade 1980'lerde yükselen feminist harekete dayalı olan Türkiye'deki KTC çalışmaları için de geçerlidir.

Şüphesiz ki Türkiye'de, özellikle 70'li yıllarda, temel araştırma odağının kadınlar olduğu öncü niteliğinde akademik incelemeler de mevcuttu. Bu ampirik ilginin yükselişinde, Kandiyoti'nin vurguladığı üzere, Birleşmiş Milletlerin 'Kalkınmada Kadın' küresel gündemiyle 1975'te Mexico City'de düzenlediği ilk uluslararası kadın konferansı da etkili olmuştu **(Kandiyoti, 2010)**. Dönemin yönelimini temsil eden önemli örneklerden biri, Nermin Abadan-Unat'ın, o tarihlerde aynı zamanda başkanlığını yürüttüğü Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından 1978'de, İstanbul'da düzenlenen aynı başlıklı kadın konferansından derlediği *'Türk Toplumunda Kadın'* adlı çalışmaydı. Kadınların hayatını demografi, sağlık, çalışma yaşamı, eğitim, din, siyaset, kırsal kalkınma ve toplumsal değişme gibi çok boyutlu bir incelemenin konusu hâline getiren kitap, 1980 sonrasında yükselen KTC çalışmaları için de bir eşik olarak kabul edilir **(Kerestecioğlu ve Özman, 2017)**.

Dolayısıyla, 70'li yılların yönelimi, sadece gelecek kuşaklara bıraktıkları bilgi birikimiyle değil, kadınların deneyimini sosyal bilimlerin meşru bir araştırma konusu hâline getiren tarihsel işleviyle de kayda değerdi **(Sancar, 2003).**[2]

Ancak, 1980'lerde yükselen feminist hareket, Batı'da 70'li yılların 2. dalga feminizmine çok benzer bir biçimde kadına yönelik şiddet, taciz, evlilik, bekâret, namus, ev içi emek gibi özel alanla sınırlandırılmış sorunları politikleştirerek kadın çalışmalarında paradigmatik bir dönüşüme yol açtı. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin toplumsal muhalefeti ve üniversiteleri şiddetle bastırdığı son derece olumsuz tarihsel koşullarda, feminist hareket bilinç yükseltme grupları, çeviriler, kitaplar, dergiler ve düzenli seminerler yoluyla toplumsal mücadeleden türeyen zengin bir entelektüel ortam da yaratmıştı **(Dayan, 2016)**. Feminizmin politik ve entelektüel canlılığını akademiye taşıyan ilk örneklerden biri, Şirin Tekeli'nin, 1989'da Almanya, Kassel Üniversitesi, Disiplinlerarası Kadın Araştırmacıları Grubu tarafından düzenlenen sempozyumun Türkçe bildirilerinden derlediği *'1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar'* adlı kitap oldu. Kadınların tarihine, kapitalist üretim ve toplumsal yeniden üretim ilişkileri içindeki emeklerine, özel ve kamusal yaşamdaki direniş biçimlerine, kadına yönelik şiddet ve şiddetle mücadeleye, cinselliğe ve Türkiye toplumunda erkek-egemenliğine odaklanan yazılar, Tekeli'nin ifadesiyle "kadınlık konumunu feminist bakış açısından sorgulayan" incelemelerden oluşuyordu **(Tekeli, 1990)**. Bu sorgulama, feminizmin akademiye yönelik analitik ve epistemolojik eleştirisini de içerecek biçimde KTC çalışmalarının üzerinde yükseleceği bilimsel düzlemi temsil ediyordu.

Kadın hareketinin ve feminizmin politik etkinliğini akademiye taşıyan ikinci adım ise 1989'da İstanbul Üniversite'sinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (KSAUM) açılmasıyla başladı. Bu merkezi sırasıyla 1993'te Ankara Üniversitesi'nde kurulan Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), 1994'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde açılan toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları Yüksek Lisans Programı izledi; bunlara, 1996 yılında Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKAM) de eklendi. Feminist hareketin aktif olduğu büyük kentlerde ve Türkiye'nin köklü üniversitelerinde başlayan her bir program, şu iki tarihsel özelliğe tipik olarak sahipti: Birincisi, kurumsallaşma çabasının bu ilk taşıyıcıları önemli oranda kadın hareketinin ve feminist politik mücadelenin de aktif bir parçasıydı ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle mücadele etmeyi akademik uğraşın öncelikli amacı olarak kabul ediyordu. İkincisi, bu amacı bilimsel bilgiyi olduğu kadar, bilgi üretim süreçlerini de toplumsal cinsiyet eleştirisiyle dönüştürmeyi öngören bir analitik ve metodolojik sorguya taşıyordu. Örneğin, Ecevit'in KTC çalışmalarının dayanağı için tarif ettiği "kadınlar hakkında, kadınlar için, kadınlarla birlikte" ilkesi, yukarıdaki her iki özelliği de içeren böyle bir eleştirel duruşu temsil ediyordu **(Ecevit, 1996)**.

Feminizmin aynı zamanda uluslararası bir akım olarak varlığı ve meşruiyeti de KTC çalışmalarının kurumsallaşma sürecini besleyen önemli kaynaklarından biri oldu. Özellikle, kadınların insan hakları mücadelesinin 20. yüzyıldaki uluslararası kazanımları, 1990'ların ikinci yarısından itibaren kurumsallaşma sürecini geliştiren bir katkı sağladı. Bu kazanımların ilki, Türkiye'nin 1985'te imzaladığı 1979 tarihli Birleşmiş Milletler, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) idi; feminist hareket CEDAW'ın uygulanması için 1986 yılında yaygın ve etkili bir dilekçe kampanyası örgütlemişti. İkinci kazanım ise 1995'te, Pekin'de düzenlenen Birleşmiş Milletler 4. Dünya Kadın Konferansının ilan ettiği Pekin Bildirgesi oldu. 189 ülkenin imza attığı Bildirge, kadın haklarını küresel ölçekte insan hakları rejiminin bir parçası hâline getirerek hükümetleri kadın-erkek eşitliğini geliştirmekle, toplumsal cinsiyet perspektifini temel politika ve programlara yerleştirmekle yükümlü kılıyordu. Türkiye bu konferansa dönemin Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bürokratları ve kadın sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle katılarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaştırılmasını öngören ve kararları arasında eğitimin tüm düzeylerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirecek çalışmalar yapmak, bu amaçla ulusal çapta sorumlu kamu kurumları ve politikalar oluşturmak taahhüdü de olan Pekin Eylem Planını (BPfA) imzaladı.

1995'de imzalanan Pekin Bildirgesinin ardından, Yükseköğretim Kurulu (YÖK), üniversiteleri "kadınların statüsü ve toplumsal sorunları konusunda bilgili bir kadın nesli yetiştirmek" üzere kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları merkezleri kurmaya çağırdı **(Parmaksız, 2019)**. Böylece KTC çalışmalarının üniversiteler bünyesindeki kurumsallaşması iki farklı yapılanma içinde, bir yandan Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı, yüksek lisans programları yürüten Anabilim Dalları olarak, bir yandan da araştırma ve uygulamaya dönük faaliyetler yürüten Kadın

Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri olarak 2000'li yıllar boyunca hızla yükseldi.

Bu nicel büyüme sürecine, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 yılında başlayan iktidarıyla birlikte, KTC çalışmalarının eleştirel ve feminist içeriğinin soğurulmasını içeren önemli niteliksel farklılaşmalar da eşlik etti. Öncelikle, 2000'lerden itibaren üniversite sayısının hızla yükselmesi, KTC araştırma ve uygulama merkezlerinin sayısında da dramatik bir artış yarattı.[3] Dayan'ın farklı politik konjonktürler bağlamında incelediği çalışmasında da değindiği üzere, darbe koşullarında akademiye görece sessiz bir giriş yapan KTC anabilim dalları 'kadın olma' ortak paydasına dayanarak varoluşunu tarihsel bir biraradalık örneğiyle kurarken, nicel büyüme sürecinin arttığı ikinci dönemde farklılık ve çeşitlilik paradigması üzerinden hem olumlu hem olumsuz yorumlanabilecek bir 'bıçak sırtı'lık ile daha parçalı ve konumsal bir zemine oturdu **(Dayan, 2019)**. Yeni kurulan KTC merkezleri, akademideki ilk kurumsallaşma deneyimlerinin göze çarpan iki temel özelliğine, yani kadın hareketiyle kurulmuş politik bağlara ve bilimsel bilginin epistemolojik, metodolojik düzeylerde feminist kavranışına çoğunlukla sahip değillerdi. Dahası, yeni üniversitelerdeki bu merkezlerin önemli bir kısmı, AKP iktidarı süresince, giderek dini ve/veya geleneksel değerlere ve milliyetçi duygulara atıf yapan ve neoliberal-muhafazakâr politikaların cinsiyetçi içeriğini yeniden üreten bir işlev de görmeye başladı **(Kerestecioğlu ve Özman, 2017)**.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaşması programının kısa sürede neden eşitlik karşıtı bir siyasal çizgiye dönüştüğü sorusunun yanıtı, AKP'den bağımsız olmamakla birlikte ondan ibaret değildir. Bugünden bakıldığında daha net görüldüğü gibi, uluslararası bir eğilim olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaşması, içinde yer aldığı küresel-toplumsal bağlamın ana akım eğilimleriyle, yani kapitalizmin geçmiş on yıllar boyunca yarattığı işçileşme, güvencesizleştirme, metalaştırma gibi temel dinamiklerinin içerdiği cinsiyetçi süreçlerle birlikte ilerledi. Önemli gerilimler ve çelişkiler de içeren bu süreç, izleyen kısımda ele alacağımız gibi, bir yandan ataerkil toplumsal ilişkileri güçlendiren, bir yandan da üniversiteleri bütünüyle sermaye egemenliğine tabi kılan yapısal dönüşümler yaratarak akademik feminizmin var oluş koşullarını dünya ölçeğinde etkiledi **(Pereira, 2015; Sifaki, 2015)**.

Çelişkili bir süreç olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaşması ve akademik feminizm

Burada, çalışmanın odağı itibariyle de kapitalizmin neoliberal dönemine ilişkin müstakil bir tartışmadan ziyade, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tarihsel meşruiyeti ile sermayenin neoliberal gündemi arasındaki karşıtlık ve gerilimler üzerinde yoğunlaşmak daha yararlı olacaktır.[4] Bilindiği gibi, feminist kazanımların uluslararasılaşması, kapitalizmin neoliberal küreselleşmesiyle eş zamanlı bir gelişime sahip oldu. Eş zamanlılık özellikle 90'lı yıllara hâkim olan liberal iyimserlikle birleşince, küreselleşmeyi özgürleşme süreci olarak görmek ve göstermek de mümkün hâle gelebildi. Oysa kapitalizmin neoliberal genişleme süreci, en başından itibaren emeğin toplumsal yeniden üretimini, yani biyolojik, ruhsal, cinsel ve entelektüel ihtiyaçların tedarikini bütünüyle piyasa zorunluluklarına ve ataerkil aileye yükleyen bir birikim rejimini küresel ölçekte dayatarak kadınların emeklerini ve bedenlerini muazzam biçimde değersizleştirdi. Bu değersizleştirme sürecine, cinsiyetçi ayrımları toplumsal yaşamın doğal esası hâline getirmeye çalışan dinselliğin yükselişi de eşlik etti. Türkiye'de ise temel insani ihtiyaçların piyasalaştırılmasını, geleneksel ve modern biçimiyle ortaklaşa paylaşılan varlıkların tasfiyesini, emek süreçlerinin örgütlenmesinde düşük ücret baskısını ve sendikasızlaştırmayı, istihdam biçimlerinde ise esnekliği, güvencesizliği ve kuralsızlaştırmayı içeren bu sürecin en radikal adımları, İslami ideolojisiyle AKP döneminde atıldı.[5]

Dolayısıyla, kapitalizmin geçmiş 40 yılını, bir anlamda, feminist hareketin tarihsel olarak emeğin toplumsal yeniden üretimi alanını siyasallaştırma eğilimi ile bu alanı ataerkil kapitalizmin gerçek tahakkümü altına almayı öngören sermaye birikim stratejisi arasındaki çelişki ve gerilimle temsil etmek mümkündür. Feminizmin insan hakları mücadelesinin önemli bir göstergesi olan toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırma talebi, bu talebin gerçekleşeceği maddi toplumsal bağlamla arasındaki uçurum nedeniyle işlevsizleştirilmeye ve araçsallaştırılmaya da açık hâle gelebildi. Kandiyoti'nin ifadesiyle, mevcut küresel konjonktür, kadın hakları örgütlerinin hükümetlerle işbirliği yoluyla apolitikleştirilmesi, neoliberal politikaların küresel çapta derinleşmesi ve kadın haklarının 'güvenlik ve terör' söylemiyle araçsallaştırması gibi etkenlerin bir araya gelmesi nedeniyle kadın hakları savunuculuğuna ve mücadelesine özellikle aykırıydı **(Kandiyoti, 2010)**. Nitekim 1990'ların sonlarından itibaren neoliberalizm, toplumsal cinsiyet eşitliği talebini bireycileştirilmiş ve apolitikleştirilmiş bir 'güçlenme' politikasıyla karşıladı; dolayısıyla, kadınların güçlenmesinden piyasa ekonomisine katılımı anlayan bir tür feminizm ile

kadın emeğinin artan sömürüsüne olanak sağlayan bir tür 'cinsiyet eşitliği' programı yürüttü.[6]

1998'te Avrupa Birliği tarafından resmi gündem ilan edilen ve aday ülkelerin uyum ölçütleri arasında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaştırılması, Dünya Bankası tarafından da 2006 yılından itibaren 'Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı' başlığı altında hayata geçirildi. Kadınları 'ekonomik atılımın ve kalkınmada etkinliğin temeli' ilan eden bu Plan, esas olarak, işgücü ve finans piyasalarına erişim açısından kadınların istihdam edilebilirliğini artırmaya dönük teşvik politikalarını içeriyordu. Böylece, 2000'li yıllar boyunca aile, geçim ve diğer bütün bakım işlerinin yüklendiği bir merkez olmanın yanı sıra, mikrokrediler ve temel ihtiyaçlara harcanan tüketim kredileri gibi araçlarla finansal genişlemenin de önemli kaynaklarından biri hâline getirildi **(Özuğurlu, 2013)**. Türkiye'de de devletin, feminist hareketin etkin mücadelesiyle kadınların insan hakları uluslararası rejimine giderek daha fazla dâhil olması, toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırma talebi ile emeğin toplumsal yeniden üretimini tamamen piyasa gereklerine terk etme arasındaki tezatlık ve kadın haklarını araçsallaştırma girişimleriyle birlikte yürüdü. AKP iktidarı da ilk yıllarında bu ana-akımlaşma programına uyum gösterdi; kadın örgütlerinin olağanüstü çabasıyla Medeni Kanun ve Ceza Kanununda CEDAW sözleşmesinin koşullarına neredeyse tamamen yaklaşan hukuksal düzenlemeler yapıldı.

Öte yandan, AKP, 2000'li yıllar boyunca, bir yandan, maddi yaşam koşullarını küresel sermaye 'vizyonuna' bütünüyle uyumlu hâle getiren, bir yandan da fütursuzluğu giderek artan biçimde hukuksal kazanımları işlevsizleştiren ve fiilen engelleyen bir iktidar pratiği sergiledi. Örneğin, erkek şiddeti ve çocuk istismarı siyaseten ve hukuken adeta korunup teşvik edildi. Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2002-2009 yılları arasında, yani AKP iktidarının sadece ilk 7 yılında kadın cinayetleri yüzde 1400 oranında arttı; izleyen yıllarda kadın cinayetlerinin yükselişine, bu cinayetlerin işlenme biçimlerinde artan vahşilik de eşlik etti. Kürtaj yasak olmamasına rağmen, fiilen imkânsızlaştırıldı ve dinselleşme, eğitim ve sosyal hizmet alanları başta olmak üzere, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin İslami ideolojiye göre yeniden düzenlenmesinde en önemli eksen hâline getirildi **(Özdek, 2020)**. Kadınlara ve çocuklara dönük sosyal hizmet uygulamaları, feminist kadın örgütleri dışarıda bırakılarak, AKP'yle doğrudan bağlantılı kadın örgütlerinin, cemaatlerin ve Diyanete bağlı Aile İrşat ve Rehberlik bürolarının hâkimiyetinde yürütüldü. Sonuç olarak, kamusal politikalar, 2000'lerin başından itibaren, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında hâlen yasallığını koruyan hak ve özgürlüklere tam bir saldırı biçiminde gerçekleşti.

Ancak kâğıt üzerinde kalmış olsa da toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırmaya dönük hukuksal kazanımlar yasal bir dayanak olarak her zaman çok önemli oldu ve üniversitelerde KTC çalışmaları yürüten akademisyenlere, yeni kazanımların yolunu açacak biçimde güç vermeye devam etti. Bu kazanımların başında, Ankara Üniversitesi, KASAUM'un öncülük ettiği Cinsel Taciz ve Saldırı (CTS) ile mücadele birimlerinin kurulması gelir. CTS birimleri, kısıtlı destek görmelerine ve uygulamada pek çok zorluklarla karşılaşmalarına rağmen, cinsel taciz ve saldırı konusunda araştırmalar yapmak, akademik yaşamı eşitlikçi biçimde dönüştürmek ve taciz vakalarına karşı gerekli idari mekanizmaları işletmek yönünde çalışmayı sürdürdü **(Ecevit ve Beşpınar, 2020)**. Sabancı Üniversitesi'nin akademide toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizmaları üzerine hazırladığı rapordan da anlaşılacağı üzere, YÖK'ün 2015'te kabul ettiği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi de dâhil, yasal dayanakların varlığı, eleştirel KTC çalışmaları yürütmek ve cinsiyetçiliğe karşı önlemler geliştirmek isteyen akademisyenler için değerini korudu **(Göker ve Polatdemir, 2019)**.

Öte yandan, KTC çalışmalarının varoluş koşulları, derinleşen ataerkil toplumsal ilişkilerin yanı sıra, üniversitelerin neoliberal ilkelere göre dönüşümünden de doğrudan etkilendi. Bu dönüşüm, genel olarak, bilgi üretimini kendinde değerli bir amaç olmaktan çıkartıp sermayenin ekonomik, politik ve ideolojik ihtiyaçlarına tabi olması gereken değerli bir meta hâline getirdi ve çok yönlü eşitsizlikler yarattı.[7] Üniversitelerin neoliberal dönüşümünü 'cinsiyetlendirilmiş akademik yurttaşlık'[8] kavramıyla ele alan incelemelerin de gösterdiği gibi, maddi yaşamla birlikte akademik yaşam da bir bütün olarak toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde örgütlendi. Bu eşitsizlikler, 'içerme ve dışlama, ayrıcalık ve ayrımcılık, ödül, tanınma ve aşağılama' gibi ince süreçler ve karmaşık pratikler içerecek biçimde akademik yaşamın sıradanlaşmış kuralları hâline geldi **(Sümer ve ark., 2020)**. Dahası, bilgi üretiminin metalaşması, akademik bir disiplin olarak KTC çalışmalarının bilimsel gücünü ve meşruiyetini de sarstı. Bilgi değerli bir meta hâline geldikçe, feminizmin geleneksel olarak temel eleştiri alanını oluşturan epistemolojik sorular da (bilgiyi kimlerin ürettiği ve

kontrol ettiği, kimlere hizmet edeceği gibi) bilimsel araştırmalarda gücünü ve değerini yitirmeye başladı **(Sifaki, 2015; Pereira, 2015)**. Örneğin, akademik feminizmin disiplinlerarasılık ilkesi sömürü, etnik köken, ırksallaştırma, cinsiyetçilik gibi eşitsizliklerin inşa edildiği bağlamları keşfedecek radikal bir araştırma pratiği ve pedagojik bir yaklaşım olmaktan çıkıp hem emek piyasasının ihtiyaçlarına uygun mesleki eğitim/uzmanlık modelleri geliştirmeye hem de politika yönelimli incelemelere kolayca uyum sağladı. Sonuç olarak, bilginin metalaşması ve disiplinlerarasılığın faydacı kullanımı, KTC çalışmaları aracılığıyla akademide feminizmi kuramsal olarak teşvik eder gibi görünürken, feminist politik arayışları sistematik bir biçimde zayıflatıp değersizleştirdi **(Alvanoudi, 2009)**.

Alvanoudi'nin işaret ettiği bu ikilem, Türkiye'de KTC çalışmalarının 2000'li yıllar boyunca genişleyip tematik olarak da (erkeklik, din, eşcinsellik, kimlikler gibi incelemelerle) zenginleşirken maddi yaşamı ve akademik dünyayı belirleyen ataerkil eşitsizlikler karşısında politik olarak nasıl güçsüzleştiğini anlamak bakımından açıklayıcıdır. Benzer biçimde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin politik söylem düzeyinde de terk edilip gayri-meşru ve ideolojik ilan edildiği toplumsal cinsiyet-karşıtı saldırıyı, AKP'nin genellikle 2010 sonrasıyla temsil edilen otoriterleşmeye özgü kılmak yerine, Türkiye'de kapitalizmin geçmiş 40 yılıyla bağı ve süreklilikleri içinde ele almak açısından da yararlıdır.

Akademide toplumsal cinsiyet-karşıtlığı ve feminizm düşmanlığının yükselişi

Kapitalizmin 2000'li yıllar boyunca derinleşen tarihsel krizi, başta Avrupa ve Amerika olmak üzere uluslararası düzeyde neofaşist hareketlerin yükselişini ve faşizmin klasik örneklerinde olduğu gibi görkemli bir geçmiş anlatısını, ırkçılığı, homofobiyi, dişiliğin idealleştirilmesini ve hiper-erilliği teşvik eden siyasal rejimleri yaygınlaştırdı. Vatikan ve Roma Katolik Kilisesinin ulusal kollarından (Rusya'da Ortodoks Kilisesi), din temelli ve muhafazakâr sivil toplum örgütlerine, ulusalcı ve sağ kanat siyasal partilere uzanan geniş bir ittifaka dayalı toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketler (anti-gender movements), bu yükselişin güncel örneklerinden biri oldu. Ulusaşırı örgütlenmelere sahip olan toplumsal cinsiyet-karşıtlığı, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, toplumsal cinsiyet eşitliği nedeniyle mağdur olduklarını iddia eden erkek/baba hakları gibi yerel grupları da kapsar hâle geldi **(Özdek, 2020)**.

Toplumsal cinsiyet-karşıtlığı, doğrudan doğruya 'toplumsal cinsiyet' kavramının reddine dayanmaktadır. Bu kavram cinsiyetin doğuştan değil, toplumsal ve ideolojik olarak sonradan inşa edildiğini öngördüğü, dolayısıyla, biyolojik özelliklerin ezilmişliğe ve ayrımcılığa dönüştürüldüğü tarihsel ve yapısal ilişkileri sorguladığı için 'yaratılışa, ulusal kimliğe, toplumsal değerlere, aile birliğine, dahası, uygarlığa aykırı' kabul edilmektedir **(Özkazanç, 2020)**. Dolayısıyla, cinsel ve bedensel haklar, kürtaj, doğum kontrolü, evlilik eşitliği ve eşcinsel eşlerin evlat edinmesi, yeni üreme teknolojileri, cinsellik eğitimleri, lbgti+ hakları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaşması, erkek şiddetine yönelik önlemler gibi eşitlikçi ve ayrımcılık karşıtı düzenlemelerin hepsi 'toplumsal cinsiyet ideolojisi' adı altında toplanarak hedef hâline getirilmektedir **(Şeker, 2020)**. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet-karşıtlığı, İstanbul Sözleşmesi gibi ayrımcılığa karşı düzenlemeler öngören bütün uluslararası sözleşmelere, yasal önlemlere, uluslararası kuruluşlar da dâhil toplumsal cinsiyet eşitliği yönelimi taşıyan bütün kurumlara ve yapılara karşı çıkmaktadır.[9]

Akademide KTC çalışmaları, feminist ve queer araştırmacılar da bu saldırının başlıca hedefleri arasında yer almaktadır. Saldırılar, KTC birimlerini yasaklamaktan akreditasyonunu ya da finansal kaynaklarını keserek fiilen işlevsizleştirmeye, kara listeler yayınlamaya, akademik etkinlikleri sansürlemekten feminist ve queer araştırmacıları yıldırmaya dönük çok çeşitli biçimler alabilmektedir. Kimi zaman, Türkiye'de de örneklerine alışkın olduğumuz gibi, Brezilya'da, Bolsonaro'nun ekibinden seçilmiş bir kongre üyesinin yaptığı üzere, toplumsal cinsiyet perspektifiyle ders anlatan akademisyenleri kaydetmeye ve haklarında 'ideolojik zulüm' davaları açmaya çağırma gibi yöntemler de kullanılmaktadır. Ya da İsrail'de, 2017 yılında kabul edilen düzenlemeye benzer biçimde, üniversitelerde ultra-Ortodoks erkek öğrencilere ayrılmış programlar açma, böylece, kadın akademisyenlerin erkek öğrencilere ders vermesini yasaklama gibi toplumsal cinsiyet ayrımcılığını kurumsallaştıran örneklere de rastlanmaktadır **(Taylor ve Lahad, 2018)**. Cumhurbaşkanı T. Erdoğan'ın 'kadın üniversitesi' kurulması için YÖK'e talimat verdiğini açıklaması da **(Gazete Duvar, 2019)**, kadınların yüzyıllık mücadelesinin bir kazanımı olan karma eğitimi ideolojik olarak en azından 'şüpheli' hâle getiren bu tür adımların bir parçasıdır.

Toplumsal cinsiyet-karşıtlığı, her ne kadar son 10 yılda ulusaşırı bir hareket olarak öne çıkmış görünse de, gerçekte çok daha uzun bir geçmişe sahiptir. Bir akım olarak kendisini, Birleşmiş Milletlerde daimi gözlemci statüsüne sahip olan Vatikan öncülüğünde,

1995 tarihli Pekin Bildirgesinin toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırma kararına yaptıkları muhalefetle gösterdi **(Şeker, 2020)**. Bu akım, muhafazakâr Katolikler ve Evanjeliklerden Mormonlara, Müslümanlardan Yahudilere uzanan tam bir dini koalisyonla BM başta olmak üzere çeşitli uluslararası platformlarda bir araya gelerek işbirliği yapmaya, 1990'lardan itibaren İslami muhafazakâr hükümetlerin BM konferanslarında Vatikan'la ortak tavır almasını da kapsayacak biçimde bu işbirliklerini geliştirmeye devam etti **(Özdek, 2014)**.

Nitekim Pekin Bildirgesinin toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırma kararına karşı, aynı konferansta Vatikan'ın önerdiği ve İslami muhafazakâr hükümetlerin de desteklediği 'cinsiyet adaleti' kavramı AKP hükümetine bağlı kadın örgütleri aracılığıyla 2000'lerde Türkiye'ye taşındı **(Baba, 2019)**. Bu kavram, yaratılışları gereği farklı kabul edilen kadınların ve erkeklerin eşdeğer ve tamamlayıcı varlıklar olduğu iddiasına dayanmaktadır. Kadınlar ve erkekler doğanın eksik yaratıkları olarak varsayıldıkları için, heteronormatif evlilik ve üreme tamamlayıcılık ilişkisini ve dengeyi temsil etmektedir. Cinsiyet adaleti, böylece, insanların biyolojik cinsiyetlerinde verili olan kaderleriyle dünyaya geldiğini, dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılığın bir eşitsizlik değil, ilahi bir eylem (fıtrat) olduğunu varsaymaktadır. Kavram bu hâliyle, Ayhan'ın da iddia ettiği üzere, tipik olarak toplumsal cinsiyet-karşıtıdır ve KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği), HAZAR Derneği gibi AKP'yle bağlantılı kadın örgütleri aracılığıyla feminist talepleri marjinalleştirme **(Ayhan, 2019)** ve hak savunuculuğunu feminizmden ayrıştırma girişimini uzun zamandır temsil etmektedir. Bu kurguda, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği fikri Batı kökenli, yerel kültür ve değerlere yabancı, emperyalizmin dayatması, hatta Hıristiyan ve İslami sağın 90'lardan itibaren BM'de yürüttüğü kampanyada olduğu gibi, inanç özgürlüğüne aykırı bir ideoloji olarak kolayca resmedilebilmektedir.

Cinsiyet adaleti kavramı, fark edilebileceği gibi, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün tarihsel olarak dayandığı bütün ataerkil veçheleri tamamen doğallaştırarak politik sorgudan uzaklaştırmaktadır. Dahası, klasik olarak feminist bir uğraş olan bu sorguyu, KADEM'in kurucu başkanı E. Sare Aydın Yılmaz'ın cinsiyet adaleti kavramını sunarken yaptığı üzere, kusurlu ilan ederek toplumsal cinsiyet açısından hak ve ödevlerin anlamını ve sınırlarını yeniden tanımlamaktadır.[10] Yılmaz'ın postmodern yaklaşımlardan da destek alarak geliştirdiği çözümleme aslında 1980'lerin başında, sermayenin yeni-sağ retoriğinin liberal feminist yaklaşımlara da yansımış olan seküler versiyonunu 'ilahi' hâle getirerek tekrar etmekten ibarettir. Seküler liberal versiyon, 2. Dalga feminizmin kadınların kurtuluşu adına özel alanı bütünüyle politikleştirmesini eleştirerek, toplumsal cinsiyet rollerinin gerçekte 'eril ve dişil etik değerler farklılığı' olduğu yorumunu yapmış, böylece, eşitsizlikleri birer 'farklılık' olarak düşünme eğiliminin ilk örneklerini sergilemişti **(Özuğurlu, 2013)**. Bu versiyonun ilahileştirilmesi, KADEM gibi hükümet yanlısı kadın örgütlerinin geniş faaliyet kapsamları da düşünüldüğünde, ataerkilliğe sağlanan politik dokunulmazlıktan öte, onu özel alanın olduğu kadar, çalışma yaşamı ve kamusal alanın da siyasal ekseni olarak yeniden kurgulamak anlamına gelmektedir. Nitekim AKP iktidarının uzun yıllardır özellikle eğitim ve sosyal hizmetlere dair kamu politikalarında ve çalışma ilişkilerinde toplumsal cinsiyete ilişkin stratejisinin kurucu ilkesi 'fıtrata' uygunluğun gözetilmesi olmuştur. Biyolojik cinsiyetine atfedilmiş ilahi yazgıyı reddeden kadınların ve Lbgti+'ların kolayca nefret söylemine ve şiddete konu olabilmelerinin arkasında da aynı ilke yatmaktadır. Bu ilkenin 20 Temmuz 2016'da ilan edilen Olağanüstü Hal aracılığıyla adeta bir kurucu şiddete dönüştüğü de söylenebilir. OHAL kararnamelerinin, Kürt illerinde kayyum atanan belediyeler de dâhil, fıtrata 'uygunsuz' faaliyetler yürüten kadın, çocuk hakları derneklerini ve yayın organlarını kapatması, kadın insan hakları aktivistlerini, gazetecileri ve sendikacıları, milletvekillerini ve belediye başkanları/eşbaşkanlarını tutuklaması ya da kayyum atanan belediyelerde kadın yaşam merkezlerini KADEM'e devretmesi de **(Özgün, 2018)**, terminolojiye sadık kalacaksak, toplumsal cinsiyet-karşıtlığı ya da 'cinsiyet adaleti' yaklaşımının öngördüğü 'hak ve ödevlerin' ufkudur.

Yükseköğretimde ise kadın ve Lgbti+ akademisyenlerin Haziran 2020'da, sosyal medyada #Eril AkademiyeDurDe hashtag'i altında paylaştıkları tanıklıklar, kutsal cinsiyet 'farklılığın' ancak muazzam bir erkek şiddetiyle ve homofobiyle mümkün olabildiğini göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bu şiddetin akademik yaşam kadar, çeşitli kamu kurumlarına sinmiş olan en tipik örnekleri, kız çocuklarına uzay mühendisliğini uygun bulmayan ya da Türk Dil Kurumu'na burs başvurusu yapan bir üniversite öğrencisine 'ruj sürmüşsün, burs parasını çeyize yatıracaksın galiba' diyen aşağılayıcı tutumların sıradanlaşmasında görülebilir **(Deutsche Welle, 2020)**.

1 Eylül 2016'dan itibaren OHAL kapsamında ilan edilen toplam 12 KHK ile yükseköğretim kurumlarından

ihraç edilen ya da istifaya ve emekliliğe zorlananlar arasında, Barış Akademisyenleri başta olmak üzere, pek çok feminist araştırmacının ve yüksek lisans öğrencisinin olması da kadınların ancak 'fıtrata' uygun politika yapabileceğini kanıtlayan bir örnek olarak yorumlanabilir. Bu akademisyenler, KTC çalışmalarının kurulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunan, toplumsal cinsiyet perspektifli dersler yürüten, feminist bakış açısıyla hazırlanmış lisansüstü tezlere danışmanlık yapan ve üniversitelerde cinsel saldırı ve tacize karşı birimler oluşturulması için mücadele eden araştırmacılardı. Onların tasfiye edilmesi hem yürüttükleri feminist çalışmaları sekteye uğrattı hem de hâlen görevine devam eden feminist akademisyenleri yalnızlaştırdı. Bu bakımdan, en ağır ihlallerden birini, Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları anabilim dalı ve bileşenleri yaşadı. Yüksek lisans ve doktora derecelerinin her ikisini birden bünyesinde barındıran ve Türkiye'nin en köklü programlarından biri olan KASAUM, bu tasfiyelerden sonra öğrenci alımını durdurmak zorunda kaldı; buna karşılık YÖK tarafından hızla Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde Kadın ve Aile Çalışmaları yüksek lisans ve doktora programları açıldı.

Ancak, AKP sonunda toplumsal cinsiyet-karşıtı dalganın terminolojisine de uyum göstererek Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesini 2019'da iptal edip web sayfasından kaldırdı ve Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesini durdurdu. YÖK Başkanı Yekta Saraç, bu kararı, tam da toplumsal cinsiyet-karşıtı söyleme uygun bir biçimde "toplumsal değerlerimiz ve kabullerimizle mütenasip olmadığı ve toplumca kabul görmediği" gerekçesiyle aldıklarını açıkladı; kadın çalışmalarına ait derslerin içeriğinin de bundan sonra "toplumsal cinsiyet eşitliği yerine 'Adalet Temelli Kadın Çalışmaları' çerçevesinde belirleneceğini" duyurdu. Bu kararın ardından, üniversitelerdeki KTC merkezlerinin ve ana bilim dallarının isimleri ve yönetmelikleri değiştirilmeye başlandı. Bir dizi üniversitede KTC merkezlerinin ismi 'kadın ve aile çalışmaları merkezi' olarak değiştirildi ve merkez yönetmeliklerine 'aileyi güçlendirme' hedefi eklendi **(Özdek, 2020)**. Henüz toplumsal cinsiyet kavramının kendisi ve eleştirel toplumsal cinsiyet çalışmaları bütünüyle yasaklanmasa da YÖK'ün kararı, bu eleştirel çalışmaların sürdürülebilirliğini, bilimsel yayınların sansürlenmesini de içerecek biçimde, olumsuz etkiledi. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin 20 yıldır yayımlanan ve çeşitli uluslararası endekslerce taranan hakemli Kadın Araştırmaları Dergisine, yayıma hazır bekleyen iki sayısı varken, "bilimsel değil, ideolojik bir yayın olduğu" gerekçesiyle son verildi **(Heinrich Böll Stiftung, 2018)**. Benzer biçimde, yüksek öğretimin ders içeriklerinde cinsiyetçi değerlere daha sık ve kolay rastlanır hâle geldi. Akademik feminizmin önemli bir kazanımı olan cinsel taciz ve saldırıya karşı birimlerin kimi yerlerde işlev değiştirerek ahlak bekçiliğine soyunduğu, öğrencilerden ve personelden muhafazakâr taleplerde bulunduğu da gözlemlendi.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyeti insanlığın eşitlik ve özgürlük arzusundan kopartan 'cinsiyet adaleti' benzeri yaklaşımların vaat ettiği akademik yaşam ve bilimsel çalışma ancak homofobi, transfobi, erkek şiddeti, gündelik hâle gelmiş tacizler ve cinsel saldırıların egemenliği olabilir. Nelerin 'normal, meşru ve bilimsel' kabul edilmesi gerektiğine dair bir norm vaaz eden bu saldırı, akademik özgürlüklerin kural olarak tamamen ortadan kaldırılması ve üniversitelerin, kurumsal işleyişten yaşam kültürüne kadar, bütünüyle ikili toplumsal cinsiyet hiyerarşisini esas alan bir biat temelinde örgütlenmesi demektir.

Sonuç yerine

Kadınların entelektüel haklardan dışlanmalarının tarihi kuşkusuz ki akademinin tarihi kadar eskiydi. Bu köklü ayrımcılık geleneği, ancak 19. yüzyıl sonlarında yükseköğrenim hakkına sahip olabilmiş kadınların akademide varoluşlarını da başından itibaren daimî bir mücadele alanı hâline getirdi. Karma eğitimin öncülüğünü yapmaktan erkeklere özgü olduğu kabul edilen bilim dallarında varlık göstermeye, akademik yükselme olanaklarına erişmekten geleneksel disiplinlerin bilgi birikimini toplumsal cinsiyet perspektifiyle dönüştürmeye ve üniversitelerin kurumsal yapılarına sinmiş erkek şiddetiyle baş etmeye kadar hemen her ayrıntının sürekli göğüslenmesi gerekti. Üniversite gibi köklü ataerkil kurumlara feminist gündemleri ve bilgiyi taşımak ise başından itibaren dirençle karşılandı. Bu ataerkil direncin en eski ve en tipik örnekleri akademik yaşamın toplumsal cinsiyete dayalı dikey ve yatay ayrımcılık temelinde örgütlenmesinde ya da cinsel ve bedensel dokunulmazlık haklarının ihlal ediliyor olmasında hâlâ yaşamaktadır.[11]

Ancak feminist hareket akademideki kürsülerini, 2. Dalga feminizminin deneyiminde ve aslında Türkiye'de de olduğu gibi, önce akademiyi sokağa taşıyarak kurmuştu. Bu tarihsel bağlantı, akademik feminizm için, üniversite gibi ataerkil kurumların bir parçasıyken KTC çalışmalarının dönüştürücü bir potansiyele nasıl sahip olacağını öngören politik ve analitik bir eksene dönüştü. Genel anlamda

akademik feminizm kendi dönüştürücü potansiyelini klasik olarak şu iki ilkeye bağlı kabul etmişti: ilki, akademi dışında, ezilen geniş kesimlerle ve feminist muhalefetle bağlar kurmuş olmak; ikincisi, toplumsal cinsiyete dayalı ezilmişliklerin bir bütün olarak yapısal ve ilişkisel bağlamını keşfedecek disiplinlerarası bir nitelik taşımak… İlk ilke, yani toplumsal mücadele ile akademik uğraşın birleştirilmesi cinsiyetçiliğe, sınıfsal ya da ırksallaştırılmış eşitsizliklere dayalı çok uzun bir geçmişi olan akademik kurumların siyasal sınırlarıyla başedecek ve bu sınırları zorlayacak bir pratik için gerekli kabul edilmişti. İkinci ilkeye ise eğitimin ve bilgi üretme süreçlerinin geleneksel hiyerarşilerine ve iktidar ilişkilerine meydan okumak için ihtiyaç duyulmuştu **(Pelan, 2013)**. Her iki ilke de neoliberalleşmenin yükseldiği 70'lerin sonlarından itibaren dünya çapında önemli kırılmalardan geçti ve Türkiye'de de kendi tarihine zaten neoliberalizmin ve muhafazakârlığın genişleme yıllarında başlamış olan akademik feminizmi hızla bu küresel sürecin yarattığı maddi koşullara tabi hâle getirdi. Artık günümüzde akademik feminizmin eleştirel ve dönüştürücü potansiyeli her iki ilkeyi de kendi tarihsel mirasına yeniden iade etme iradesinde yatmaktadır. İçinden geçtiğimiz süreç, bu çabanın her yerde yeşerdiğini göstermektedir.

Bir yandan, Türkiye'de ve dünyada, kapitalizmin otoriter yükselişine muazzam bir eşitlik ve özgürlük mücadelesiyle karşılık veren feminist bir dalga yükselmektedir. Kadın emeğinin değersizleştirilmesini bedenin ve cinselliğin ataerkil tahakkümüyle birleştiren bu mücadele, özel alanın sadece ataerkil haneleri değil, özel mülkiyet ayrıcalığına dayalı ve sermayenin artı-emeğe duyduğu açlık nedeniyle sürekli genişlemeye zorlanan piyasayı da içerdiğini yeniden göstermekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği talebini aynı zamanda sömürü ilişkilerinin sorgulanmasına da taşımaktadır.

Bir yandan da üniversitelerin kapitalizm altındaki mevcut hâli karşısında, akademi, bilimi yeniden özgürleştirmeye dönük deneyimlerin üretildiği adeta bir toplumsal hareket olarak dünyanın pek çok bölgesinde varlık göstermektedir. Bu çaba Türkiye'de de gerek üniversite içinde gerekse de dışında sürmektedir. Nitekim Barış Akademisyenlerinin kurduğu dayanışma akademileri ve üniversitelerden ihraç edilmiş feminist araştırmacıları birleştiren Aramızda Derneği gibi oluşumlar yayınlarıyla, araştırmaları ve yürüttükleri derslerle eleştirel bilginin üretilmesi, paylaşılması ve yaygınlaştırılması için zengin bir alan açmaya devam etmektedir. Bilimsel hakikatlerin her koşulda direnme huyu, Bolat'ın 'kadın, toplumsal cinsiyet, eşcinsel, queer' gibi anahtar sözcüklerle YÖKTEZ'de yaptığı basit taramanın sonuçlarında da kendisi göstermektedir; buna göre, feminist kuramlardan yararlanarak yapılan akademik çalışmaların sayısında bir gerileme değil, aksine bir yükseliş bulunmaktadır **(Bolat, 2019)**. Sonuç olarak, kadın hareketinin ve feminist politik mücadelenin tarihsel olarak engin bilgi birikimini ve uzun yıllar boyunca mücadele ederek kazandığı hakları ve özgürlükleri yok etmek, zannedildiğinden çok daha büyük çaba gerektirmektedir.

Dipnotlar

1. Akademik feminizmin nasıl adlandırılacağı konusu başlı başına bir tartışma alanı olmuştur. Entelektüel geleneklere ve tartışma odağına bağlı olarak 'Kadın Çalışmaları", "Feminist Çalışmalar" ya da "Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları" gibi farklı tanımlamalar tercih edilebilmektedir. Bu çalışmada "kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları" terimini hepsini içerecek biçimde kullanıyoruz.

2. Türkiye'de, akademideki kadın çalışmalarının 1980 öncesi tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgi için örneğin bkz. Kerestecioğlu ve Özman, 2017.

3. 2002 yılı öncesinde 79 olan üniversite sayısı, AKP iktidarıyla birlikte hızla büyüyerek 2020 itibarıyla toplam 208'e yükselmiştir; üniversitelerin 2000'lerden itibaren yaşadığı bu genişleme sürecine ilişkin bir çözümleme için bkz. Kendir, 2020.

4. Kapitalizmin neoliberal dönemi hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Harvey (2015).

5. AKP döneminde izlenen sosyal politika uygulamalarının aile ideolojisini yücelten ve kadınları aileye mahkûm eden içeriği hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Akkan (2017).

6. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana-akımlaştırma eğiliminin feminist harekette yarattığı gerilimlere ilişkin ayrıntılı tartışmalar için bkz. Özuğurlu, (2013). Bu tartışmanın, akademide KTC çalışmalarının etkisizleştirilmesi konusunda en sert düzenlemelerin yapıldığı Doğu Avrupa deneyimi bağlamındaki bir örneği için ayrıca bkz. Ghodsee (2021); Graff (2021).

7. Kapitalizmin geçmiş 40 yılı boyunca dünyada ve Türkiye'de üniversitelerin dönüşümünü ele alan ayrıntılı tartışmalar için bkz. Toplum ve Hekim dergisinin, 2020 tarihli, 35 (5) sayılı dosyası ve bu sayı.

8. Akademik yurttaşlık' kavramı, şu üç temel bileşeni içerecek biçimde tanımlanmaktadır: üyelik (belirli haklar ve ödevler sağlayan); tanınma (güç, ses ve saygı sağlayan) ve aidiyet (kimlik duygusu, yetki ve 'uyum' sağlayan). Buna göre, akademik yurttaşlık artık 'tam yurttaşlık, geçici yurttaşlık, yurttaşlıktan çıkartma gibi' farklı eşitsizlikler temelinde örgütlenmektedir (bkz. Sümer, O'Connor ve Le Feuvre, 2020).

9. Toplumsal cinsiyet-karşıtlığı dalgası, bu hâliyle, Hovhannisyan'ın ifade ettiği gibi, Batılı olmayan pek çok toplum için hiç yeni değildir ve hâlen devam eden bir süreçtir; buna rağmen, Batı'nın siyasi, toplumsal yapılarını etkilediği durumlar dışında uluslararası bilim camiasından aynı ilgiyi görmemiş olması bir problemdir (Hovhannisyan, 2019).

10. Bkz. Yılmaz (2015)

11. Akademinin günümüzde de toplumsal cinsiyete dayalı dikey ve yatay ayrımcılıklarla nasıl şekillendiği konusunda Türkiye'den bir örnek için bkz. Öztan ve Doğan (2015).

Kaynaklar

Akkan, B. *(2018) The Politics of Care in Turkey: Sacred Familialism in a Changing Political Context, Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, https://doi.org/10.1093/sp/jxx011 25(1): 72–91, Erişim Tarihi 23 Eylül 2018.*

Alvanoudi, A. *(2009) Teaching Gender in the Neoliberal University, in D. Gronold, B. Hipfl ve L. L. Pedersen (Eds.), Teaching with the Third Wave New Feminists' Explorations of Teaching and Institutional Contexts, Utrecht: ATHENA, 37-54.*

Ayhan, T. *(2019) KADEM's 'Gender Justice' or the Momentum of Anti-genderism in Turkey, LSE Engenderings Blog, Erişim Tarihi 12 Ocak 2020, https://blogs.lse.ac.uk/gender/2019/04/29/kadems-gender-justice-in-turkey/.*

Baba, E. *(2019) From Genden Equality to Gender Justice: A Critical Discourse Analysis in terms of Gender Equalitiy in Turkey, Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi, Ankara: ODTÜ.*

Bolat, D. *(2019) Akademi Bizim Neyimiz Olur? Çatlak Zemin: Feminist Pencere, ErişimTarihi 5 Ocak 2020, https://www.catlakzemin.com/akademi-bizim-neyimiz-olur/.*

Dayan, C. *(2019) Konumlandırılmış Akademik Marjinalizasyondan Konumlandırılmış Biraradalığa: Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları, Fe Dergi, 11(2): 51-64.*

Dayan, C. *(2016) Gender and Women's Studies: Situated Academic Marginalization, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ*

Deutsche Welle *(2020) Ben Buraya Tırnaklarımla Kazıyarak Geldim, 28. 6. 2020, https://www. dw.com/tr/eril-akademi-tartışması-ben-buraya-tırnaklarımla-kazıyarak-geldim/a-53971693.*

Ecevit, Y. ve Beşpınar, F.U. *(2020) Sexual Harassment in Turkish Academia Through the Lens of Gendered Academic Citizenship, in S. Sümer (Eds.), Gendered Academic Citizenship, London: Palgrave Macmillan.*

Ecevit, Y. *(1996) Türkiye'de Kadın Çalışmaları: Durum, Sorunlar ve Gelecek, in H. Coşkun (Ed.) Akademik Yaşamda Kadın - Frauen in der akademischen Welt. Ankara: Türk Alman Kültür İşleri Kurulu.*

GazeteDuvar *(2019), Erdoğan'dan YÖK'e 'kadın üniversitesi' talimatı, 3 Temmuz 2019, https:// www.gazete duvar.com.tr/gundem/2019/07/03/erdogandan-yoke-kadin-universitesi-talimati.*

Göker, G. Z. ve Polatdemir, A. *(Yay. Haz.) (2019) Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmaları: Bir Değerlendirme Raporu, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmelliyet Merkezi (SU Gender) ve Research Worldwide İstanbul.*

Harvey, D. *(2015) Neoliberalizmin Kısa Tarihi. İstanbul: Sel Yayıncılık.*

Heinrich Böll Stiftung Derneği *(2018) Duvarları Yıkmak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.*

Hovhannisyan, S. *(2019) Anti-Genderism in the Non-West: Looking from the Other Side, LSE Engenderings Blog, Erişim Tarihi 12 Ocak 2020, https://blogs.lse.ac.uk/gender/2019/01/03/anti-genderism-in-the-non-west-looking-from-the-other-side/.*

Ghodsee, K. R. *(2020) The Enemy of My Enemy Is My Friend: The Curious Tale of Feminism and Capitalism in Eastern Europe, in K. Bluhm, G. Pickhan; J. Stypinska, J. ve A. Wierzcholska (Eds.), Gender and Power in Eastern Europe Changing Concepts of Femininity and Masculinity in Power Relations, Switzerland: Springer.*

Graff, A. *(2020) Blaming Feminists Is Not Understanding History: A Critical Rejoinder to Ghodsee's Take on Feminism, Neoliberalism and Nationalism, in K. Bluhm, G. Pickhan; J. Stypinska, J. ve A. Wierzcholska (Eds.), Gender and Power in Eastern Europe Changing Concepts of Femininity and Masculinity in Power Relations, Switzerland: Springer.*

Kandiyoti, D. *(2010) Gender and Women's Studies in Turkey: A moment of Reflection?, New Perspectives on Turkey, No. 43: 165-176.*

Kerestecioğlu, İ. Ö. ve Özman, A. *(2017) The Historical-Political Parameters of Academic Feminism in Turkey: Breaks and Continuities, in H. Ergül ve S. Coşar (Eds.), Universities in the Neoliberal Era: Academic Cultures and Critical Perspectives, London: Palgrave-Macmillan.*

Kendir, H. *(2020) Türkiye'de Üniversitelerin Dönüşümü: Küreseli Yakalamak ya da Ulusal ve Yerelle Bütünleşerek Taşralaşmak, Toplum ve Hekim, 35(5): 389-400.*

Özdek, Y. *(2020) Türkiye'nin Yeni Otoriter Rejiminde Kadınların İnsan Hakları, Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı, 9 Ocak-12 Ocak 2020, Ankara: Ankara Barosu (yayımlanacak).*

Özdek, Y. *(2014) Kadın Hakları Kuşatma Altında, 8. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, İstanbul: Petrol-İş Yayınları.*

Özgün, Y. *(2018) Ohal'de Kadın: Yoksulluk, Yoksunluk ve Direniş, KESK Kadın Dergisi, Mart: 4-9.*

Özkazanç, A. *(2020) Anti-Gender Movements in Europe and The Case of Turkey, BalticWorlds: A Quarterly Scholarly Journal and News Magazine, 13(1): 46-55.*

Özuğurlu, A. *(Ed.) (2013) 21. Yüzyıl Feminizmine Doğru (1. Baskı). Ankara: Notabene Yayınları.*

Özuğurlu, A. *(2013) Neoliberalizm ve Feminist Politikada Sınıfsal Tutum Arayışları, in A. Özuğurlu (Ed.) 21. Yüzyıl Feminizmine Doğru (1. Baskı), Ankara: Notabene Yayınları.*

Parmaksız, P. M. Y. *(2019) Thirty Years of Gender and Women's Studies in Turkey, Women's Studies International Forum, Erişim Tarihi 6 Ocak 2020, https://doi.org/10.1016/j.wsif .2019.102279*

Pelan, R. *(2013) Practising Disobedience: Feminist Politics in the Academy, Hecate 38 (1/2): 210-222.*

Pereira, M. M. *(2015) Struggling with in and beyond the Performative University: Articulating Activism and Work in an "academia without walls", Women's Studies International Forum, Erişim Tarihi 2 Şubat 2020, http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2015.06.008.*

Sancar, S. *(2003) Üniversitede Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar, Toplum ve Bilim, 97(Yaz): 164–182.*

Sifaki, A. *(2015) Which Side Are We On? Feminist Studies in The Time of Neoliberalism or Neoliberal Feminist Studies?, Women's Studies International Forum, 54: 111-118, Erişim Tarihi 11 Şubat 2020, https://doi.org/10.1016/j.wsif.2015.06.011.*

Sümer, S., O'Connor, P. ve Le Feuvre, N. *(2020) The Contours of Gendered Academic Citizenship, S. Sümer (Eds.), Gendered Academic Citizenship: Issues and Experiences, Switzerland: Palgrave, Macmillan.*

Şeker, B. *(2020) Avrupa'da ve Dünyada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karşıtı Akımların Etkileri, KaosGL, No: 170, Erişim Tarihi 5 Mayıs 2020, https://www.kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/avrupa-da-ve-dunyada-toplumsal-cinsiyet-esitligi-karsiti-akimlarin-etkileri.*

Taylor, Y.; Lahad, K. *(2018) Introduction, in Y. Taylor ve K. Lahad (Eds.), Feeling Academic in the Neoliberal University: Feminist Flights, Fights, and Failures, Switzerland: Palgrave Macmillan.*

Tekeli, Ş. *(1990) Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.*

Toplum ve Hekim Dergisi *(2020) Dünyada ve Türkiye'de Üniversite Dosyası-1, A. Özuğurlu, O. Hamzaoğlu (Eds), 35(5): 321-400.*

Yılmaz, E. Sare A. *(2015) A New Momentum Gender Justice in The Women's Movement, Erişim Tarihi 15 Ocak 2016, http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/a-new-momentum-gender-justice-in-the-womens-movement-winter-2015-tr.pdf.*